

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: POLYACSKÓ ORSOLYA

Az akadémiai kapitalizmusról

SZEMELVÉNYEK SHEILA SLAUGHTER — GARY RHOADES: *ACADEMIC CAPITALISM AND THE NEW ECONOMY: MARKET, STATE, AND HIGHER EDUCATION* CÍMŰ MŰVÉBŐL¹

A „vállalkozó(i) egyetem” fogalmának és gyakorlatának elméleti igényű kifejtésével vált az 1997-ben megjelent *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University* című könyv az ezredfordulós felsőoktatási viták fontos tényezőjévé. A szerzőket (Sheila Slaughter és Larry L. Lelie) sok kritika érte amiatt, hogy elemzésük túlságosan is a technológiai transzferre koncentrált – a hét év elteltével megjelent folytatás (aminek Slaughter mellett Gary Rhoades a társszerzője) már részletesebben tárgyalja a hallgatói piac sajátosságait is. Megközelítésük neomarxista utalásai (Althusser, Gramsci) ellenére kiegyensúlyozott, adatgazdag, így kevésbé normatív, mint inkább leíró.

A Johns Hopkins University Press által kiadott munkában, melynek bevezető fejezetéből közlünk részleteket, Slaughter és Rhoades viszonylag rövid idő, alig hét év után fogalmazza újra az akadémiai kapitalizmus jelenségét. Sheila Slaughter a könyv megjelenése idején a University of Arizona, jelenleg a University of Georgia keretében működő Institut of Higher Education professzora, eredetileg angol irodalomból szerzett diplomát, de PhD-fokozatát már az oktatás-kutatás területén érte el. Rendszeres szerzője az amerikai felsőoktatás-kutatási folyóiratoknak (Review of Higher Education, Journal of Higher Education, Higher Education), de résztvevője európai és dél-amerikai felsőoktatási projekteknek is. Gary Rhoades az Arizonai Egyetem Felsőoktatás Tanulmányok Központjának igazgatója, szociológus, a felsőoktatási intézmények menedzsmentjének és hallgatói rekrutációjának kutatója.

Az összeállításunkban olvasható részletek utalnak rá, majd a kötet zárórésze kifejti részletesen is, hogy a könyv elsődleges célja az „új gazdaságnak” nevezett jelenségre vonatkoztatni az egyetemek működését. Ennek legfontosabb jellemzőit a szerzők a termékek tudásösszetevőinek növekedésében, a technológiavezérelt gazdasági fejlődésben, a versenyképesség innovációtól való függésében és a hálózatosodásban látják. A hálózati jellegű együttműködések az egyetemi világon belül, illetve az egyetemek és a gazdasági szereplők között a hagyományos intézményi keretek fellazulását, ezzel pedig új menedzsmenttechnikák térnyerését eredményezték. Ezzel összefüggésben a szabadalmi megoldások rugalmassága az egyetemek oktatói számára ösztönzést jelentett a kapitalista jellegű tevékenységek végzéséhez, ami a közszféra mellett a magángazdaság párhuzamos világába vezette őket. A kettős élet nem maradt következmények nélkül: miközben jelentősen növekedett a gazdasági tevékenység, az ezredfordulóra tíz év alatt mintegy 10 százalékkal csökkent a publikációk száma az amerikai egyetemeken, a magánegyetemeken pedig a doktori ösztöndíjak lettek szűkösebbek.

A szerzők által „akadémiai kapitalista tudás-, tanítás rendszernek” nevezett keretek között jelentősen emelkedtek a tandíjak is, ami ugyancsak a vállalkozói jelleget erősítette. A hallgatói piac jelentősége a hetvenes évek eleje óta nőtt meg az amerikai felsőoktatásban, mert ekkortól nem az intézmények, hanem a hallgatók kapták az állami támogatásokat és vitték magukkal a választott egyetemre. Az egyre intenzívebb hallgatói marketingben a rangsorok is piaci információként szerepelnek.

Slaughter és Rhoades a felsőoktatási működés valamennyi szintjén vizsgálja a kapitalista jellegű fejleményeket, mivel a tanszékek, karok és az egyetemi vezetések érdekeltsége eltérő formában jelenik meg a tudás „új körforgásában”. A cégek és a piaci mechanizmusok belépése megváltoztatja a hatalmi viszonyokat, és új menedzsmenttechnikákat követel meg. Ugyanakkor a hatások gyakran egészen mások, mint a gazdaság közegében, ahol például a középvezetők száma csökken – az egyetemekenél viszont éppenhogy növekszik ez a menedzsmentkör.

(1) Slaughter, S. – Rhoades, G. (2004): *Academic capitalism and the new economy: market, state, and higher education*. Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.

Az akadémiai kapitalizmus alapvető dilemmája az új gazdaság körülményei között – s ez vonul végig a könyvön – a közjöként szerveződő oktatási és kutatási intézményrendszer piaci átszerveződésének erkölcsi és gazdasági következményei. Slaughter és Rhoades mindezeket túlmutató megoldásokat is keres, hiszen ahogyan a kapitalizmus általában, úgy az akadémiai kapitalizmus is többféle lehet. Ők nem laissez faire-t, hanem egy a társadalmi hasznot kellően figyelembe vevő szerveződést javasolnak, amelyre a lokális szerepvállalás vagy a piaci haszon oktatásba történő visszaforgatása adhat példát.

Az akadémiai kapitalizmus elmélete²

Slaughter és Rhodes arra keresi a választ, hogy a főiskolák és egyetemek hogyan integrálódnak abba az új gazdasági rendszerbe, amit új gazdaságnak nevez néhány teoretikus.

„Az elmélet szerint az integrálódás nem feltartóztathatatlan folyamat, hanem kivédhető, vagy ami még valószínűbb, az integrálódás alternatív folyamatai alakulhatnak ki. Az elmélet nem állítja, hogy az egyetemet külső szereplők teljesen felforgatják vagy egyenesen vállalattá alakítják át. Ehelyett, az akadémiai kapitalizmus elmélete szerint, bizonyos szereplők – oktatók, diákok, az egyetemi igazgatás és a tudományos munkatársak – állami forrásokat használnak ahhoz, hogy a tudásáramlás új csatornáit hozzák létre, amelyek összekötik a felsőoktatási intézményeket az új gazdasági térrel. Ezek a szereplők arra is használják az állami forrásokat, hogy lehetővé tegyék olyan köztes szervezetek létrehozását, melyek révén a vállalati szektor bekerülhet az egyetemekre; hogy új hálózatokat alakítsanak ki, melyek közvetítenek az állami és magánszektor között; valamint hogy vezetői többletkapacitást biztosítsanak nemcsak a külső forrásokból érkező támogatások felügyeletére, hanem az új gazdaságot szolgáló kutatási, illetve az intézmények, a termékek és a szolgáltatások marketingjét szolgáló infrastruktúrába való befektetések felügyeletére is. A vezetői kapacitás növelése arra is irányul, hogy a tanszéki munkát kevesebb oktatói költséggel (de nem alacsonyabb általános költségekkel) átszervezzék.

Az akadémiai kapitalizmus elmélete nem csupán a diákokat tekinti fogyasztóknak, hanem az intézményeket is piaci szereplőként fogja fel. Amikor a diákok felsőoktatási intézményt választanak, azok az oktatást szolgáltatásként és életmódként reklámozzák. Az egyetemek és főiskolák komoly harcot folytatnak azért, hogy megnyerjék maguknak a jó képességű diákokat, akik vélhetően majd nagy összegű kölcsönöket vesznek fel. A diákok mint fogyasztók általában olyan (többnyire magán) főiskolákat és egyetemeket választanak, amelyekről úgy gondolják, hogy megtérítik a befektetést; egyre többen az új gazdasági térhez kapcsolódó, például üzleti, kommunikációs és médiaművészeti szakokra jelentkeznek. Miután a diákokat már felvették, kikerülnek a fogyasztói státuszból és zárt piacot alkotnak, hiszen az egyetemek és főiskolák intézményeik márkajelzésével, képeivel és nevével ellátott termékeket kínálnak nekik az üzleti érdekeltségű egyetemi szervezetekben és üzletekben. Az egyetemek és főiskolák ezen felül tárgyalási alapként is kezelik a diákokat, akikre a különböző cégekkel sportfelszerelés-szerződéseket, termékteszt-szerződéseket és direkt marketing szerződéseket köthetnek azért, hogy külső forrásokhoz jussanak. Amikor a diákok megszerzik diplomájukat, az egyetemek és főiskolák olyan termékként kínálják őket a munkáltatóknak, akik képesek hozzájárulni az új gazdasághoz, ugyanakkor az alumni szervezet

(2) Az eredetiben alkalmazott „academic” jelzót a magyar használatban is terjedő „akadémiai” kifejezéssel fordítjuk, aminek jelentése a felsőoktatás és kutatás világának egészét fogja át. (a szerk)

tagjaként és potenciális adományozóként is tekintenek rájuk. A diákok identitása rugalmas, az intézmények piaci viselkedésének megfelelően definiálható és újradefiniálható.”

Az „akadémiai kapitalizmus” jelenségét a Texasi A&M Egyetem Missyplicity nevű kutatásán mutatja be a könyv bevezetője. Ez arra is alkalmat ad a szerzőknek, hogy ismertessék a Phoenixi Egyetem példáját, bár az, mivel profitorientált intézmény, valamint az általa folytatott vizsgálat nem tárgya a könyv fő gondolatmenetének.

Az említett projektben a Phoenixi Egyetem egyik tulajdonosa a for-profit oktatásból származó jövedelmét használta arra, hogy Missy nevű kutyáját klónoztassa. A Missyplicity projekt jól illusztrálja azokat az ígéretek, buktatókat, visszásságokat és ellentmondásokat, melyek az egyetemek és főiskolák gazdasághoz való változó viszonyát jellemzik. Szemlélteti, hogy a nonprofit egyetemek miként kapcsolódnak be a magántámogatók, a szellemi tulajdon és az új gazdaság induló vállalkozásainak világába.

„A Missyplicity esetében nem az állami intézményekben lévő tanszékek kezdenek vállalati működésbe, hanem a vállalatoktól igyekeznek profithoz jutni. Az intézmények működését befolyásolják a rajtuk kívül álló vállalatok, de az intézmények maguk aktívan lobbiznak annak érdekében, hogy a törvényhozó testületek módosítsák a jogszabályokat, hogy az egyetemeknek és főiskoláknak nagyobb lehetőségük legyen bekapcsolódni a piaci és üzleti jellegű tevékenységekbe. Az egyetemek és főiskolák vállalkozási tevékenységekben való részvételét általában győztes-győztes játszmaként szokás jellemezni. A tanszékek részvényessége a kutatásaikra alapuló vállalatokban ösztönzi a professzorokat, hogy a technológiát a piac felé mozdítsák. Mondhatjuk tehát, hogy az egyetemek és főiskolák fontos szerepet játszanak az állam gazdasági fejlődésében, hozzájárulnak az általános jóléthez.”

Ennek a projektnek az elemzésével a szerzők bemutatják, hogy a piaci és üzleti jellegű tevékenységek terjedése a természettudományos és műszaki területeken, vagy az oktatás agresszív elüzletiesedése milyen következményekkel jár. A piaci és az üzleti jellegű tevékenységek már átjárják az egész felsőoktatást. Az oktatók és intézetek maguk is szereplők, akik határokat áthágó szervezeteket és hálózatokat hoznak létre, hogy integrálódjanak az új gazdaságba. Habár a vállalkozó tanszékeket és az intézeti tevékenységet övező retorika a piaccal való szoros kapcsolatukat hangsúlyozza, az állam fontos szerepet játszik a kialakulóban lévő egyetemi és kutatási szféra kapitalista tudás-, tanulási rendszerének támogatásában.

Széles szakirodalmi bázisra támaszkodik Slaughter és Rhodes elemzése. Az 1990-es években az Egyesült Államokban számos publikáció jelent meg arról, hogyan kellene a felsőoktatást megváltoztatni: Leslie és Fretwell tollából a *Wise Moves in Hard Times: Creating and Managing Resilient Colleges and Universities* (1996) valamint Tierney-től a *The Responsive University: Restructuring for High Performance* (1998) és a *Building the Responsive Campus: Creating High Performance Colleges and Universities* (1999). A publikációk abból az előfeltevésekből indulnak ki, hogy az egyetemeket és főiskolákat nehéz átalakítani, és bármilyen változásokat hajtunk is végre, azok csak a viszonylag változatlan belső mag periferiáját érintik.³

A kutatás funkciójáról és a kutatóegyeteméről Etzkowitz, Webster és Healey (1998, 1. o.) ír abban a szellemben, hogy „második [akadémiai] forradalom” zajlik, melynek részeként „a kutatásokat termékekre és új vállalkozásokra fordítják át”. A kutatással foglalkozó irodalom azonban elsősorban

(3) Kivéve Francis és Hampton 1999-ben írott művei, melyekben a szerzők olyan esetekre mutatnak rá, amelyekben a kutatói egyetemek érzékenyek voltak a piaci nyomásra.

a szabadalmakra és az egyetem-ipar-kormány együttműködés különböző formáira tér ki. Például amikor Geiger (1993) arról beszél, hogy „az egyetemek üzleti vállalkozásokra adják a fejüket” a nyolcvanas években, akkor kutatási tevékenységekre utal. Szintén a kutatások állnak az ipar-egyetem kapcsolatról szóló kritikák középpontjában, akár azt állítják, hogy az ipar bizonyos értelemben elfoglalja az egyetem és kutatás világát, mint például Soley a *Leasing the Ivory Tower: The Corporate Takeover of Academia* (1995) című írásában, akár arról van szó, hogy az egyetemek túlságosan odaadóan árusítják ki portékájukat a vállalatoknak, mint Bowie a *University-Business Partnership: An Assessment* című művében (1994; lásd még FELLER 1997).

Slaughter és Rhodes megközelítésének sajátossága, hogy nem az egyes elszigetelt résztvevőket, hanem azok hálózatát vizsgálja. A felsőoktatás és kutatási szféra szereplőinek szélesebb körére fókuszálnak, azt vizsgálják, hogyan változott az akadémiai szakma foglalkoztatási szerkezete, illetve a szakemberek milyen csoportjai vettek részt a szellemi termékek árucikké és üzleti terméké válásában. Hivatkozási pontjuk Jencks és Reisman *Akadémiai forradalom* (1968) című művének interpretációja, abban a tekintetben, hogy a II. világháború után miképpen erősödtek meg a nemzeti szintű kutatások és hogyan változott a meritokratikus elvek alkalmazása. Elemzik a szabadalmi és a kutatási eredmények átadását, számba veszik az oktatás, oktatási anyagok, szoftver- és számítógépes kurzusanyagok üzleti alapokra helyezését, jelenségeit a nemzeti és az intézményi szintű szerzői jogi irányelvek változásainak tükrében.

„A szerzői jog az intézmények, oktatók és diákok olyan piaci és üzleti jellegű tevékenységi körét képviseli, amely a helyszínek és szereplők sokkal szélesebb körét érinti, mint a szabadalmaztatás; a szerzői jog biztosítása együtt jár a felsőoktatás árucikké válásával nemcsak a kutató egyetemek technológiai-tudományos területein, hanem tulajdonképpen mindenféle intézményben, az összes területen és minden oktatási formában.

A szerzői jog területén a szakpolitika és a tudományos figyelem legnagyobb része a távoktatás, a video és online kurzusok fejlesztése, valamint az egyetem területén kívül nyújtott képzési lehetőségek köré koncentrálódik (lásd pl. NOBLE 2001). Fontos fejlemények ezek, és fokozott tevékenység figyelhető meg ezeken a területeken országos és nemzetközi szinten egyaránt, így kitérünk néhány ilyen tevékenység elemzésére is. Minket azonban a szerzői jognak az a formája is foglalkoztat, amelyik a hagyományos tantermi oktatás anyagaihoz, kurzusaihoz kapcsolódik, de a technikai közvetítést veszi igénybe különféle módokon, ami lehet a tantermekben használt új vetítési technika, vagy kurzusanyagok készítéséhez használt szoftveres alkalmazások, chat-szobák, olvasmányok és irányított kérdések az olvasmányok feldolgozásához.”

Az akadémiai kapitalizmus jelenségének elemzése során a szerzők felhívják a figyelmet arra is, hogy a piac, az állam és a felsőoktatási intézmények határai elmosódnak. Az egyetemek és főiskolák (továbbá a tudományos vezetők, professzorok és az intézményekben tevékenykedő többi szakember) maguk is kezdeményezői az akadémiai kapitalizmusnak, és nem pusztán passzív szereplők, akiket beszippant az üzleti szféra. Ezért forrásfüggésük sem a hagyományos állami finanszírozási intézményként áll fenn.

„A források változó összetételére úgy tekintünk, mint amely az állami támogatások, szövetségi pénzek és tandíjak tekintetében előmozdítja a kapitalista tudás-, tanulási rendszert. A pénzügyi válságok és a növekvő tandíjak együtt olyan légkört teremtettek, amely a külső forrásokból származó jövedelmek fontosságára tereli a figyelmet. Az államháztartási deficitben és a felsőoktatástól való pénzvonásokban megnyilvánuló időszakos állami költségvetési válságok legitimálják a

forráshiány fogalmának használatát. Ugyan nem gyakori az ilyen hiány, ráadásul ritkán érint minden intézményt, mégis megerősíti az oktatók és adminisztrátorok azon véleményét, hogy a külső forrásokból érkező bevételek növelése elengedhetetlen az akadémiai vállalkozás fenntartásához. Az akadémiai vállalkozás terjedése, különösen a természettudományos és műszaki területeken, azt jelenti, hogy bár a szövetségi támogatások abszolút értelemben folyamatosan növekednek, ezek a pénzek mégsem elégítik ki a bőkezű támogatásokhoz szokott tudósok és mérnökök elvárásait (GREENBERG 2001). A szövetségi kutatási támogatások növekedésének (kissé) lassú üteme élénkíti a tudósok és mérnökök szövetségi ösztöndíjakért és szerződéses piacokért folytatott versenyét. Bár komoly figyelmet szenteltek a szabadalmaknak és az egyetem-ipar-kormány kapcsolatoknak, külső forrásból származó jövedelmeiket az intézmények leggyakrabban mégis a diákok által fizetett tandíjából szerzik. A legnagyobb növekedést az intézmények anyagi eszközeiben az emelkedő tandíjak eredményezték, ez pedig felébresztette a diákok és szülők fogyasztói öntudatát, akik elvárásokat kezdtek támasztani a tanulási tapasztalat és a befektetett humán tőkéjük megtérülésével kapcsolatban. Ezek a megváltozott elvárások a diákok identitását tanulóról fogyasztóra formálták át.”

Természetesen egy olyan nagyívű elméletnek, mint az „akadémiai kapitalizmus” konceptualizálásának, a szerzők által is vállalt általános társadalomtudományi háttere van. Foucault (1977, 1980), Mann (1986) és Castells (1996, 2000) az iránymutatók Slaughter és Rhodes számára. Az is indokolja szerintük a felsőoktatás vizsgálatát, hogy (miközben a tudás, a szervezetek és a hálózatok központi jelentőségét vallják) ezek az elméletalkotók az új gazdaság elemzésekor nem foglalkoznak az egyetemekkel.

„A XIX. század utolsó negyedében az egyetemek integrálódtak az ipari gazdaságba, a papság által felügyelt, a teológiára, etikára és az úriemberek oktatására, művelésére összpontosító képzésekről áttértek a tudományalapú területekre, a kémiaától a műszaki tudományokig át a társadalomtudományokig. A földadományon alapuló intézmények fontos szerepet játszottak a mezőgazdaság iparosításában (WILLIAMS 1961). Ezen új tudásterületek közül számos foglalkozott a tömegtermelést folytató tudásalapú iparágak fejlődésével és vezetésével, és a kapitalizmus alapszabályainak felállításával az egyes államokban. Habár az új területek irányításának hatáskörét sokat vitatták, a szakemberek egyre nagyobb ellenőrzést gyakoroltak. Míg néhány morálfilozófus és egyetemi rektor ellenezte az egyetemek és főiskolák integrálását az ipari gazdaságba, a professzorok és tudósok többsége részt vett az egyetemi oktatásból kinőtt szakmai karrierük stabilizálásában, kiszélesítésében.

Általában a tudományos ismeretek teológia feletti felsőbbrendűsége – egy tökéletesebb tudás diadala – elméleti alapként szolgált az új tudás intézményesítéséhez az egyetemeken. Ez a magyarázat felhatalmazta a professzorokat és szakembereket arra, hogy (változó és bizonytalan) távolságot tartsanak az egyetemek és az ipar között, amely a vagyoni alapot biztosította a modern egyetemek működéséhez, valamint az egyetem és az állam között is, amely pedig gyakran a közvetlen forrásokat biztosította a felsőoktatás számára. A professzorok és a felsőoktatási érdekek természetesen kiszolgálták az ipari gazdaságot és az államot, de emellett némi állítólagos hatalomra is szert tettek a társadalommal érdek nélküli, pártatlan kutatás fejében kötött szerződés okán (SILVA és SLAUGHTER 1984).”

Ez a helyzet mára megváltozott, ugyanis a XXI. század fordulóján nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vállalatokat és az államot, mert a tudást nem lehet könnyen elválasztani az új gazdaságtól.

„Az információs társadalomban a tudás nyersanyag, amit termékekké, folyamatokká és szolgáltatásokká kell átváltani. Mivel az egyetemek az elidegeníthető tudás fő forrásai, folyamatosan

új kapcsolatokat építenek a globális gazdasággal. Egyre kevésbé megvalósítható az autonómia – az egyetemek preferált, de talán mindig is fiktív pozíciója a tőkével és az állammal szemben. Az akadémiai kapitalizmus elmélete azokra a hálózatokra – a tudásáramlás új csatornáira, szervezetek közötti képződményekre, az állami és magánszektor között közvetítő hálózatokra, kibővített vezetői hatáskörre – fókuszál, amelyek összekötik az intézményeket, egyetemi oktatókat és adminisztrátorokat, tudományos szakembereket és diákokat az új gazdasággal. Az egyetemi közösség tagjainak új befektetési, marketing- és fogyasztói szokásai szintén az új gazdasághoz kapcsolják őket. Ezek a mechanizmusok és viselkedések együtt alkotják az akadémiai tudás-, tanulás kapitalista rendszerét.”

Az új gazdaság terminus technicusa természetesen Slaughter és Rhodes számára is összefonódik a globalizációval, amit az egyik legfontosabb gazdasági jelenségnek tartanak. Olyannyira, hogy ezt a felsőoktatásra is jellemzőnek tartják, de nem részletezik hatását.

„Az amerikai egyetemek is globalizálódtak, bár globalizációs folyamataik nem kötődnek vállalatokhoz. A tudósok hagyományosan résztvevői a nemzetközi tudományos hálózatoknak. Az egyetemi és kutatói világ elindította az internet és a világháló térhódítását, mely felerősítette a tudomány globális dimenzióját. Mivel a kutatás költségei növekedtek, a szövetségi politika nemzetközi kooperációt sürgetett a költségek csökkentése érdekében (GREENBERG 2001). A természettudományos és műszaki karrier iránt érdeklődő amerikai diákok számának csökkenésével az egyetemek nemzetközi diákokat toboroznak, míg nem az ilyen területeken diplomát szerzett diákok közel csaknem fele külföldi állampolgár, akik a globális munkaerőt képviselik az amerikai egyetemeken. A közösségi főiskoláktól az egyetemekig, az oktatási intézmények mind külföldi diákokat toboroznak off-shore távoktatási programokat kínálva nekik. Az egyetemeket és vállalatokat érintő globalizációs folyamatok egyaránt az új gazdaság tudásigényes termékeinek piaca felé közelítenek, amelyek közül jó néhányat egyetemi szabadalmak alapján állítanak elő a vállalatok.”

Az új gazdaság globális folyamatában a szerzők a tudás pozíciójának kiemelt jelentőséget tulajdonítanak, ugyanis azt érzékelik, hogy az új gazdaság vállalatai a magas szintű tudásra nyersanyagként tekintenek, amit jogi eszközökkel követelhetnek, amit birtokolhatnak, és termékként vagy szolgáltatásként piacra dobhatnak. Ezt azért is tehetik meg, mivel a tudás technológizált és digitalizált formában áll a cégek rendelkezésére, amit szabadalmakkal, szerzői jogokkal és védjegyekkel vesznek körül – még az oktatási programokat is bevonva ezzel szolgáltatási hatókörükbe.

„A vállalatokhoz hasonlóan az egyetemek és főiskolák is elkezdtek nyersanyagként kezelni a tudást. 1981 előtt kevesebb mint évi 250 szabadalmat adtak ki az egyetemeknek. 1999-ben a főiskolák és egyetemek 5545 szabadalmi kérvényt adtak be (COGR 1999). 1978-ban számos egyetem engedélyezte részvények vásárlását olyan cégekben, amelyek az ő technológiájukat engedélyezték; 2000-re egy 67 kutatói egyetemből álló minta 70 százaléka már részt vett legalább egy részvényvásárlásban (FELDMAN és mtsai, 2002a). Az elmúlt öt évben (1997–2002) az államoknak közel fele módosította az összeférhetetlenségre vonatkozó jogszabályokat, hogy az adminisztráció által képviselt egyetemek, valamint a feltalálók és tanácsadók által képviselt oktatói kar részvényekhez juthasson magánvállalatokban akkor is, ha azok a vállalatok üzleti kapcsolatban állnak az egyetemekkel (SCHMIDT 2002). Sok egyetem kialakította saját szabályozását a szerzői jogokra vonatkozóan, különösen az 1983–1993 közötti időszakban. Az egyetemek és főiskolák kifejlesztették saját távoktatási szolgáltatásaikat is, ilyen a Columbia Egyetemen a Fathom és a

Marylandi Egyetemen a University College, melyek nem hagyományos piacokat céloznak meg, és az egyetemek profittermelő központjaiként működnek.”

A szerzők érdekes párhuzamot vonnak a gazdaságszerveződés általános folyamatai és az egyetemszerveződés között. A „nem-fordista gyártási folyamat” válik jellemzővé az új gazdaságban, ahol a tömegtermelés nem játszik a régebbihez hasonló szerepet. Kevesebb középvezető, számítógépes gyártástámogatás, nagyszámú részmunkaidős foglalkoztatott – mindez rugalmasságot és alkalmazkodóképességet, valamint alacsonyabb béreket eredményez. Ugyancsak csökkenti a költségeket a kiszervezések elburjánzása, amit az információs és kommunikációs technikák tesznek lehetővé. De hogyan zajlik mindez az egyetemi világban?

„A vállalatvezetőkhez hasonlóan az egyetemi vezetők is átszervezték munkaerőiket. Ők is rugalmas munkaerő alkalmazására törekedtek, amit szükségesnek tartanak ahhoz, hogy az új gazdasági térbe való integráció érdekében átstrukturálják az egyetemeket és főiskolákat. A felsőoktatásban a rugalmasságot úgy érik el, hogy növelik a részmunkaidős és ideiglenes oktatói álláshelyek számát. A részmunkaidős tanárok száma az 1970-es 22 százalékról 1997-ig közel 50 százalékra növekedett (BENJAMIN 2002).

Az egyetemi vezetők is törekszenek a munkák különválasztására, megint csak a vállalatvezetőkhez hasonlóan. A tanári munka szétosztása különösen az online és távoktatás esetében drámai, ahol a tantervet specialisták írják és beosztott oktatók tanítják. A legtöbb piaci gyakorlathoz hasonlóan a szétválasztás is eltérő módon zajlik a különböző intézménytípusokban. Egyes közösségi főiskolákon pár oktató főállásban irányítja a részmunkaidős, alacsony költséggel működő oktatói kart, a tanárok pedig olykor ugyanannyira állnak személyes, mint internetes kapcsolatban a diákokkal. Az egyetemek általános képzési kurzusokat vezető oktatói gyakran tartalomszolgáltatókká válnak egy olyan csapatban, mely felsőoktatási szakemberek multimédia, pedagógia és webes tervező specialistáiból áll. Az oktatói funkciókról leválasztották a tanácsadás és a mentorálás néhány formáját is, melyeket a személyzeti szolgáltatásban jártas akadémiai szakemberek vettek át. A főállású oktatók, akiknek a fizetése az éves működési költségvetés legnagyobb összegű tétele, munkájuk legnagyobb részét az osztálytermekben és/vagy a laboratóriumokban végzik.”

Ugyanakkor növekszik a középvezetők száma, jelentős részük felügyeli az oktatást. A tananyagok moduláris szerkezete standardizálja az oktatást, felcserélhetővé válnak az egyes elemek. A minőségbiztosítás elengedhetetlen, különösen, mert a nem szoros egyetemi kötelékben dolgozó részmunkaidős oktatók létszáma ugyancsak megnőtt.

Az egyetemeknek és főiskoláknak biztosítaniuk kell a megfelelő képzési színvonalat, hiszen az új gazdaság vállalatainak képzett munkásokra és technikaértő fogyasztókra van szüksége. A szerzők külön kiemelik, hogy a fogyasztóvá nevelés egyfajta „tanmeneten kívüli rejtett oktatási program”, amiről a diákok az egyetemi ösztöndíj- és kedvezményajánlatokkal ismerkedve már képet kapnak a beiratkozás előtt. Az egyetemeken ez folytatódik: a termékek széles skálájából választhatnak a luxuskollégiumoktól kezdve a diákszervezetekben működő „mini-bevásárlóközpontokig”. Még közvetlenebb termékpromócióként azonosítják, amikor a diákok a tanórák keretében ismerkednek meg az új technikai eszközökkel, tesztelés címén. A különbségek is szembeötlőek azonban:

„Bár a főiskolák és egyetemek szorosan együttműködnek a vállalatokkal, mégsem vették át egy az egyben a módszereiket. A vállalatokkal ellentétben, amelyek termékei nem ismernek

határokat, dolgozók azonban országhatárok közé vannak szorítva, az egyetemek globális posztgraduális diáksága fontos kutatómunkát végez. Továbbá, habár az egyetemek és főiskolák altruista törekvései nem képezik a vizsgálatunk tárgyát, ezeken a komplex, többfunkciós intézményeken belül bizonyos részlegek (például a bölcsész programok) nem törekednek a külső erőforrások megszerzésére. Ugyanakkor sok felsőoktatási szereplő hozott létre új tudásköröket, közvetítő szervezeteket és határokat átszelő hálózatokat, amelyek összekötik őket az új gazdasággal. A főiskolák és egyetemek azonban továbbra is elkülönülnek a vállalatoktól.”

Ebben az önmagában is bonyolult hálózatban különösen fontos résztvevő a neoliberális állam. Slaughter és Rhoades kritikusan írja le, hogy a technológiai fejlesztések állami támogatása nem a kisvállalkozásokat, hanem a globalizált nagyvállalatokat segíti. Az egyetemek is részesei ennek a folyamatnak:

„Bár az egyetemek nem szerepeltek a neoliberális állam elsődleges létrehozói között, mégis gyakran, közvetve vagy közvetlenül, szentesítették a kezdeményezéseket. Az egyetemi vezetők lobbiztak például a Bayh–Dole-törvényért (1980), mely lehetővé tette az egyetemek számára, hogy az egyetemen folyó szövetségileg támogatott kutatásokból profitáljanak és tulajdonjogot szerezzenek azokban. Ilyen példa még a diákhitel. Habár az egyetemi vezetők mindig nagyobb összegeket igényeltek a diáktámogatásokra a Kongresszustól, valahányszor ezt nem kapták meg ösztöndíjak formájában, mindig hozzájárultak a kibővített diákhitel-programokhoz, ami sietette és megerősítette a diákok újradefiniálását tanuló helyett fogyasztókká.”

Más területen is belépett a globális szabályozás a felsőoktatás életébe:

„A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) közreműködött az Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről (GATS) elfogadásában, amely szabályozza az oktatási szolgáltatások világkereskedelmét. Az Amerikai Kereskedelmi Minisztérium több másik országgal együtt tárgyalási javaslatokat terjesztett a GATS elé, azért, hogy az oktatást ugyanolyan szolgáltatásnak tekintsék, mint bármely másikat, amelyikkel a világpiacon kereskednek. A javaslat a felső- (tercier-) oktatásra, a felnőttképzésre, a képzési szolgáltatásokra és az oktatási tesztprogramokra korlátozódik (SAUVE 2002). A neoliberális állam új törvényeket és rendeleteket vezetett be a tudásalapú termékeknek, folyamatoknak és szolgáltatásoknak az új gazdaságba való integrálásáról, kiterjesztve a globális védelmet a vállalatok és egyetemek kereskedelmi törekvéseire.”

A deregulációból az egyetemek és főiskolák is profitáltak, hiszen a Bayh–Dole-törvény üzleti alapokra helyezte és privatizálta a szövetségi kutatásokat, és lehetővé tette az egyetemek és vállalatok számára, hogy tulajdonjogot követeljenek olyan termékek és eljárások szabadalmi felett, amelyek szövetségileg támogatott kutatások során született felfedezéseken alapultak. Az USA néhány tagállama kötelezi a kutatókat arra, hogy szabadalmaztatható felfedezéseiket közzétegyék. És miközben a neoliberális állam szembehelyezkedik az értelmiségi szakszervezetekkel, megkönnyíti az elbocsátásokat, másik oldalról jelentősen csökkenti a minőségi elvárásokat az intézményekkel szemben. Elfogadottá válik, hogy a munkatársak nem vesznek részt a megosztott irányításban, szentesítik a könyvtár nélküli egyetemeket, és azt, hogy az oktatás kevés személyes kontaktuson alapul. A neoliberális állam az új gazdasághoz hasonlóan olyan szabályokat és rendelkezéseket hozott, amelyek felértékelik a „virtuális” oktatást. Maga az állam is rugalmas munkáltatóvá vált, aki „kiszervez”, ideiglenes munkaerőre támaszkodik

és csökkenti az egészségügyi juttatásokat. Mindennek a történeti eredetét a szerzők a hetvenes évek elejére teszik.

„A Kongresszus ettől kezdve a felsőoktatási támogatásokat az intézmények helyett a diákoknak kezdte folyósítani. Az elmúlt harminc évben az emelkedő tandíjak és az ösztöndíjakról a hitelekre történő váltás, átállás révén a diákok végképp felsőoktatási fogyasztókká váltak. A neoliberális állam a meglehetősen jómódú diákoknak is kedvez az olyan törvényekkel, mint a közepes jövedelműeket támogató törvény (Middle Income Assistance Act [1978]) és az Adómentességi rendelet (Tax Relief Act [1997]), amelyeknek értelmében a közép- és felső középosztályból származó kiemelkedő teljesítményt nyújtó diákok mentesülnek az adófizetés alól, hogy a drága egyetemek tandíjait fizetni tudják.

Az új gazdaság sokféleképpen függ a neoliberális államtól az azoktól a szabályaitól, melyek létrehozzák és fenntartják a globális játéktérrel. Az egyetemek és főiskolák, melyek gyakran az állam „karjaiként” viselkednek, hasznot húznak a neoliberális kezdeményezésekből (melyekért gyakran lobbiznak is), mivel elkötelezettek a kaptalista tudás-, tanulási rendszer iránt. Azok az egyetemek, amelyek nem tudnak vagy nem akarnak integrálódni az új gazdasági térbe, nehezen jutnak hozzá új programokhoz vagy lehetőségekhez. Hozzájuk hasonlóan azok a képzések, tanszékek vagy főiskolák, amelyek ellenállnak az új gazdaságnak, figyelmen kívül hagyják azt vagy képtelenek bekapcsolódni ebbe a gazdaságba az akadémiai kapitalista tudást-, tanulási rendszert követő intézményeken belül, ritkán részesülnek a jutalmaiból vagy ösztöndíjából.”

A tudás áramlása

Az akadémiai kapitalizmusban a tudásáramlás hagyományos csatornáit új, standardizált folyamatok, technológiai fejlesztések veszik át. Az ilyen tanítási folyamatban, ha nem is lesz fölösleges a tudományos közösség bírálata, mindenesetre fontos szemponttá válik az egyetemi adminisztrációnak történő megfelelés. A kutatás terén is megjelennek új „bírálok”, így például a szabadalmi hivatal, valamint a vállalatok, amelyek a tudás megítélése során annak üzleti potenciálját veszik alapul.

A szerzők felhívják a figyelmet a külső szereplők megjelenésére az egyetemek értékelése kapcsán, melyek egyre inkább a fogyasztás szempontját érvényesítik rangsoraik felállításánál.

„Amikor a *U.S. News and World Report* új értékelési kategóriákat állít fel, például megnézi, hogy az intézmények milyen mértékben vannak internettel ellátva, vagy „hány port jut egy ágyra” a kollégiumi szobákban, az egyetemek és a főiskolák versengenek a magas helyezésekért, bár a vizsgálat nem tér ki arra, hogy az új infrastruktúrára fordított költségek jobb oktatási eredményekkel párosulnak-e.

A szakmai bírálat, a tudományos munka sarokköve, már nem kizárólag az egyetemi munkatársak feladata. A tudományos írásközösség bírálatát már nem kizárólag az egyetemi tudósok végzik, hanem olyan diplomások is, akik az iparban vagy a felsőoktatásban dolgoznak. Jelentősen megnőtt azon iparban tevékenykedő tudósok száma, akik részt vesznek a National Science Foundation (NSF) szakmai bíráló programjában (SLAUGHTER és RHOADES 1996). Habár az ipar területéről érkező tudósok ugyanolyan hozzáértők lehetnek, mint a tudomány területéről érkezők, az elmozdulás jól szemlélteti az akadémiai kapitalista tudás-, tanulási rendszerben kialakuló új tudásáramlást.”

Köztes szervezeteknek nevezik a szerzők azokat az új szervezeteket, amelyek feladata „a külső forrásokból származó bevételek generálását célzó tevékenységek irányítása”. Ilyenek például a technológiai szabadalmi irodák, a gazdasági fejlesztési irodák, az egyetemi márkavédjegyet engedélyező hivatalok, a fundraising részlegek immár a főiskolákon és tanszékeken is, vagy az oktatási profit központok a felsőoktatási intézményekben, amelyek az intézmény hivatalos tantervén kívüli oktatási programokkal remélnek új piacokra szert tenni. A köztes szervezetek az egyetemek, a vállalatok és az állam közötti térben működnek és összekötő szerepet töltenek be.

A közvetítő hálózatok különböző szektorokat hoznak közelebb egymáshoz, nevezetesen az állami, a nonprofit és a magánszektort, hogy azok együttesen reagáljanak az új gazdaság nyújtotta lehetőségekre és találjanak megoldást a felmerülő problémákra.

„A közvetítő szervezetek hálózata lehetővé teszi az állami, nonprofit és magánintézetek képviselői számára, hogy konkrét problémákon dolgozzanak, gyakran átrajzolva (de nem eltörölve) az állami és magán között lévő határokat. A nyolcvanas években például a vállalati és egyetemi felsővezetők által álló Business Higher Education Forum (Üzleti Felsőoktatási Fórum) javasolta az egyéni oktatási számla (*individual education accounts, IEA*) bevezetését, amelyen a dolgozók adómentesen gyűjthették a pénzt, hogy azt olyan átképzési programokra fordíthassák, melyek felkészítik őket a gyorsan változó új gazdaságban kínálkozó számos új karrierlehetőségre (SLAUGHTER 1990). A vállalatok a folyamatos munkaerő-átképzés mechanizmusa-ként képelték el az egyéni oktatási számlákat, míg – az új gazdaság képzési igényei fényében – a közösségi főiskolák bizonyítványt adó programokat tervezhettek, a főiskolák profittermelő központként is szolgáló tanterven kívüli képzéseket kínálhattak, az egyetemek pedig új MSc diplomát fejleszthettek ki, miközben mindezek tulajdonképpen szakmai átképző vagy továbbképző programok voltak. Az egyéni oktatási számlához hasonló törvényeket az adókedvezményekre vonatkozó törvény (Taxpayer Relief Act [1997]) részeként vezettek be (lásd a 2. fejezetet). Az üzleti és egyetemi vezetők hálózata átrajzolta az oktatás hagyományos határvonalait, és úgy húzott hasznot az új piaci lehetőségekből, hogy közben az új gazdaságot szolgálta, és közvetlen módon tette lehetővé a vállalati dolgozók állami és dolgozói költségen történő oktatását.”

Az imént leírt folyamatok, valamint az új szereplők megjelenése megkívánta a felsőoktatási intézményektől, hogy bővítsék vezetői kapacitásukat piaci szereplésük érdekében. Ennek példái a már korábban említett gazdasági fejlesztő irodák, márkanév-engedélyezési hivatalok, továbbá a szabadalmak és védjegyek. A szerzők az utóbbiak leírásával világítják meg a témát.

„Az 1980-as években a technológia alkalmazásáért felelős tisztviselők piaci tevékenységbe kezdtek, amikor jogdíjak fejében átengedték a szabadalmazott technológiák használatát a vállalatoknak. Az 1990-es években sok egyetem vásárolt részvényt olyan induló vállalatokban, amelyek az egyetem oktatói által felfedezett szellemi tulajdonon alapultak. Az egyetemi vezetők lényegében kockázati tőkebefektetőként léptek fel, amikor kiválasztották azokat a technológiákat, melyektől sikert vártak az új gazdaságban. Az 1990-es évek végére az egyetemi vezetők részt vettek a piaci folyamatokban az engedélyekből befolyt jövedelmek révén, melyeket általában az eladásból származó jogdíjak formájában kaptak meg; a meghatározott kutatási eredményekért kapott nagy összegű kifizetések révén; tőkeérdekeltségek révén, melyek lehettek nyilvános forgalomba hozható részvények, zártkörű részvények vagy részvényvásárlási opciók; átadási egyezmények, dologtulajdon-eladások (sejtsorok, szoftver) és kereskedelmi titkok révén.

Néhány egyetem engedélyezte, hogy a tudományos munkatársak és/vagy az adminisztrátorok profittermelő vállalatokban részesedjenek, tőkét szerezzenek tanácsadóként, munkavállalóként, tagként vagy igazgatósági elnökként.”

A szerzők az 1980–90-es évektől datálják annak a gyakorlatnak az elterjedését, amely során az egyetemek maguknak követelik a jogot a munkatársaik által előállított produktumokra, melyek előállítása nagyban támaszkodott egyetemi forrásokra. Elsősorban a digitális technikára épülő tananyagokról van szó, de ilyenek még a tesztek, filmek, vizuális segédeszközök, szoftverek stb. A vezetői kapacitás bővítése szempontjából fontos szerepet játszottak a technológiai szabadalmak és felhasználások hivatalai, hiszen gyakran ezek vezetői tárgyaltak a cégekkel a szerzői joggal védett termékek, módszerek és szolgáltatások értékesítéséről. A kibővített vezetői kapacitás kevésbé érvényesül a szerzői jogokkal kapcsolatban, mivel a kapcsolódó irányelvek viszonylag újkeletűek a felsőoktatási intézményekben.

A felsőoktatási intézmények nemcsak az előbbieken részletezett közvetítő csatornákon érintkeznek a piaccal, hanem maguk is folytatnak üzleti tevékenységet. Így például közvetlen vagy közvetett (más díjakba beépített) díjat szednek korábban ingyenes szolgáltatásokért (pl. sportcentrum használata, parkolás) vagy támogatásokat vonnak meg korábban támogatott tevékenységektől (mint például a diákétkeztetés). És minthogy a piaci tevékenység elkerülhetetlen velejárója a marketing és a reklám, így ezeket a felsőoktatási intézmények is alkalmazzák.

„Az egyetemek felvételi irodái hatalmas összegeket költenek reklámra, tájékoztató füzetekre és az intézmény oktatási életét bemutató egyéb anyagokra, melyeket aztán elküldenek tehetősebb környékekre vagy a központi teszteken magas pontszámot elérő diákoknak. A márkavédjegyet engedélyező hivatalnokok keresztlicenz-szerződést kötnek „sport és szabadidő” viseletet gyártó cégekkel olyan boltok termékeire, ahol a diákok biztos vásárlók. A piaci és üzleti jellegű tevékenységek, csakúgy, mint a kiegészítő tevékenységek, mint például a reklám, áthatják az egyetemek és főiskolák egész szövetét, és hozzájárulnak a tudományos kapitalista tudás-, tanulási rendszer kialakulásához.”

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az egyetemek átalakulnának vállalatokká, üzleti vállalkozássá, hiszen azáltal elesnének az állami támogatásoktól, valamint az Alkotmány II. kiegészítése nyújtotta védelemtől, nem is beszélve azokról a kötelezettségekről, amelyek rájuk hárulnának, ha tisztán üzleti formában működnének. Ennek ellenére a vállalatokkal együtt igyekeznek a magán- és állami szféra határait átjárhatóbbá tenni.

„Az egyetemek és főiskolák azonban részt vesznek az állami és a magánszektor között húzódó határvonalak átrajzolásában, és azokat a határokat részesítik előnyben, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy széles körű üzleti tevékenységet folytassanak, és így külső forrásokból származó jövedelemre tegyenek szert. A vállalatok azért partnerek ebben, mert az új határok közelebb hozzák a kutatást a piachoz, és lehetővé teszik, hogy az egyetemek ipari laboratóriumokként működjenek, és állják a termékfejlesztés költségeit. Eképpen sok új oktatási forma nem hagyományos diákpiacokat készít elő, ahol az új gazdaság termékeit használják, vagy pályakezdő munkákra készítik fel a diákjaikat, miközben a társadalomra hárítják az oktatás költségét.

Az állami és magánszektor közötti határok képlékenyek: az egyetemek és főiskolák, valamint a vállalatok és az állam (melynek részei az állami egyetemek) folyamatos tárgyalásban vannak. Bővelkedünk az ellentmondásokban és visszásságokban. Például a for-profit felsőoktatás

hasznot hoz az oktatási szolgáltatásokat biztosító vállalatoknak, de konfliktusba kerülhet azokkal a vállalatokkal, amelyek államilag támogatott képzést szeretnének dolgozók számára. A vállalatok együttműködtek az egyetemekkel a Bayh–Dole-törvény (1980) támogatásában, amely a szövetségi kutatásokat privatizálta, de ellenzik az egyetemek agresszív követeléseit a szellemi javakkal kapcsolatban, és gyakran pereskednek velük a jó néhány gyógyszerészeti termék alapját is képező, széles hatáskörű szabadalmak tulajdonjoga miatt.”

A szerzők olyan szakmai stratégiákat mutatnak be, amelyekkel a felsőoktatási intézmények igyekeznek biztosítani helyzetüket az új gazdaságban. Természetesen könnyebb helyzetben vannak azok a tanszékek és szakterületek, melyek az új gazdasághoz közelebb álló képzéseket nyújtanak (mint például a biotechnológia, informatika stb.), mint a bölcsész- vagy művészeti képzések, ám utóbbiak is számos módot találnak külső források bevonására.

„Például számos művészeti főiskola, melyeket általában nem tekintünk piacközelinek, újradefiniálta magát, és most grafikai tervezést, digitális animációt és webes tervezést oktatnak, és így közvetlenül kötődnek az új gazdasághoz. Néhány tanszék olyan piaci szegmenseket talált, melyek lehetővé teszik számukra, hogy külső forrásokból származó bevételre tegyenek szert. Például néhány görög és latin tanszék úgy igyekszik növelni a költségvetését, hogy fizetős tanulmányutakat szerveznek Görögországba és Rómába, néhány antropológia tanszék pedig őskori leletek helyszínére szervez túrákat, megfizetve az utazást és az ásás lehetőségét és örömet. Vannak olyan pedagógia tanszékek, amelyek az oktatóik szerzői joga alá tartozó teszteseteket és mérési módszereket árulják. Gyakran a piaci bevételből származó külső jövedelmek teszik lehetővé az ilyen tanszékek számára, hogy az általuk megfelelőnek tartott oktatási minőséget fenntartsák, míg az egyetemek és főiskolák általában más területekre fektetnek be, például az információs technológiai infrastruktúrába vagy a jó képességű, jó teljesítményt nyújtó diákokat megcélzó reklámba.”

Slaughter és Rhoades felhívják a figyelmet a felsőoktatási szakemberek új szerveződéseire, amelyek meglátásuk szerint gyakran fontosabb pozíciót töltenek be az egyetemeken, mint az oktatók, és határozott stratégiával rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy hogyan használják ki az új gazdaság nyújtotta lehetőségeket. Ilyen csoport például többek között az Egyetemi Műszaki Menedzserek Szövetsége vagy a Felsőoktatási Szabadalmi Hivatalok Szövetsége.

A szerzőpáros két tudás- és tanulási modellt ír le, a közfelfogás szerint ezek váltják egymást. Az egyik modell a tudás- és tanulási rendszert közjósággként fogja fel, és az alábbiakkal jellemezhető:

„A közjószág (*public good*) jellegű tudás rendszerének jellemzője, hogy a tudást olyan közjószágnak tekinti, amelyre az állampolgárok igényt tartanak.⁴ A mertoni normákat – amilyen a kommunalitás, az univerzalitás, a tudás szabad áramlása és a szervezett székszis – a közjószág-modellhez kötötték. Ez a modell figyelembe vette a tudományos szabadságot, amely lehetőséget adott a professzoroknak, hogy olyan irányban kutassanak amerre az eredményeik vitték őket, és jogukban állt kutatási eredményeiket ott felhasználni, ahol alkalmasnak látták (MERTON 1942). A tudásra közjósággként tekintő rendszer alappillére az alaptudomány volt, amely

(4) Ez a modell egy korábbi modell kritikája, amely a földadományon alapult, és a kutatást az állampolgárok számára közvetlenül felajánlott társadalmi szolgáltatásként kezelte. Ezt az elgondolást legjobban talán a *The Wisconsin Idea* fejt ki (McCARTHY 1912).

az egyes tudományterületeken új tudás felfedezéséhez vezetett és így, mintegy mellékesen, hasznot hozott a közösség számára. A mertoni értékeket gyakran Vannevar Bush modelljéhez kapcsolják, amely szerint a tudás határait feszegető alaptudományt szükségképpen az egyetemeken folytatják (BUSCH 1945). Az alaptudomány felfedezései mindig megelőzték a szövetségi állam laboratóriumaiban, sőt néha még a vállalatoknál zajló fejlesztéseket is. Ez gyakran drága prototípusok megépítését és tesztelését jelentette. Az alkalmazás követte a fejlesztést, s ez majdnem mindig a vállalatoknál ment végbe. A közjóság-modell az állami és a magánszektor határozott elkülönülését feltételezte.”

Az akadémiai kapitalista tudás- és tanulási rendszert pedig az alábbiak szerint jellemzi Slaughter és Rhoades:

„Az akadémiai kapitalizmus tudásrendszere a tudásprivatizációra és profitszerzésre helyezi a hangsúlyt, amelyben az intézmények, a feltaláló munkatársak, oktatók és a vállalatok igényei a köz igényei elé helyeződnek. A tudományos termékek iránti közérdeklődés alárendelődik azoknak a növekedéssel kapcsolatos elvárásoknak, melyeket egy erős tudásgazdasággal szemben támasztanak. Ahelyett, hogy egy nem kizárólagos szabadalmú, széles körben árusított termék – mint például a D-vitaminnal dúsított tej – szolgálná a közjót, számos termék kizárólag magáncégek számára engedélyezve járul hozzá a gazdasági fejlődéshez, ami pedig az egész társadalom javát szolgálja. A tudást mint magánjavat (*privat good*) tekintik, melynek értékét az adja, hogy csúcstechnológiai termékek sorát hozza létre, amelyek profitot termelnek azáltal, hogy elárasztják a világgpiacot. A professzorokat arra kötelezik, hogy találmányaikat intézményeik rendelkezésére bocsássák, az utóbbiak pedig meghatározhatják a tudás felhasználásának módját. Az akadémiai kapitalizmus modelljeinek sarokkövei az alaptudomány és az alkalmazás érdekében művelt alaptudomány, mely modellek azt támasztják alá, hogy a tudomány értéke az üzleti lehetőségekben rejlik (STOKES 1997; BRANSCOMB 1997a, 1997b). Ezek a modellek nem feltételezik a tudomány és az ipari tevékenység éles elkülönülését. A találmányokat azért tartják nagyra, mert a tudásgazdaságot csúcstechnológiájú termékekkel látják el.”

Slaughter és Rhoades leszögezi, hogy noha analitikusan elkülönítették és leírták a két rendszert, ez nem jelenti azt, hogy azok egymástól teljesen elkülönülnének a valóságban. Az sem állítható, hogy egyik vagy másik modell problémamentesebb lenne, hisz mindkettő felvet aggályokat. Így az előbbi modell 1945–1980 között lebonyolított sok tudományos kutatásáról mondható el, hogy az Amerikai Védelmi Minisztérium tömegpusztító fegyverekre fordított támogatásától függött, továbbá az első egyetem-ipar-kormány együttműködésben az ipar részéről hadiipari cégek vettek részt. Másrészt az akadémiai kapitalizmus esetében fennáll annak a veszélye, hogy a növekedés előnyei egyenlőtlenül oszlanak meg a társadalomban, továbbá a magánjavak egyikeként felfogott tudás nagy része hozzáférhetetlenné válhat.

Végezetül fontos hangsúlyozni, hogy a szerzők a két modellt nem egymást váltónak képzelik el – mindamelllett, hogy elismerik, az akadémiai kapitalizmus nagyobb súlyra tett szert – hanem mint egymás mellett létező modelleket, sok átfedéssel.

„A kettő egyidejűleg létezik, metszik és átfedik egymást. Például a vállalati bevételek biztosításához sokkal fontosabb az akadémiai kapitalista tudás- és oktatási rendszer középpontba állítása, de nem helyettesíti a kutatás elismertségét, amely a tudásra közjóként tekintő rendszerhez kapcsolódik. Azonban a kettő metszi egymást azokon a pontokon, ahol a kutatási pénzek, mint

a biotechnológia esetében gyakran, vállalkozói támogatástól függenek. A kutatói egyetemek továbbra is a doktori képzés és a kutatás fontosságát hangsúlyozzák, ami a tudás mint közjó rendszeréhez és a kutatás presztízséhez kapcsolódik, de egyre inkább elismerik a szakmai mesterképzések fontosságát is, melyek az új gazdasághoz és az akadémiai kapitalizmus tudás- és oktatási rendszeréhez köthetőek. A közösségi főiskolák továbbra is a transzfer és a kiegészítő diplomás képzést részesítik előnyben, de egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az oklevelek kibocsátására és a szerződéses oktatásra, ami a diákokat diploma nélkül is az új gazdasághoz köti. Mivel könyvünk az akadémiai kapitalizmus tudás- és tanulási rendszerét mutatja be és magyarázza, igyekszünk azt élesen elválasztani a tudás mint közjó rendszerétől és a korábbi megközelítésektől, ám úgy gondoljuk, hogy ezek a rendszerek egyidejűleg léteznek.”

Fordította: Csiszér Annamária

IRODALOM

Benjamin, E. (2002): How over-reliance on contingent appointments diminishes faculty involvement in student learning. *Peer Review Fall*, 78, 1.

Bowie, N. E. (1994): *University-Industry Partnership: An Assessment*. Lanham, MD, Rowman and Littlefield

Branscomb, L. et al. (1997a): Technology politics and technology policy. *Issues in Science and Technology* 13 (Tavaszi), 44–48.

Branscomb, L. (1997b): *Investing in innovation, toward a consensus strategy for federal technology policy*. Cambridge, Harvard University, Center for Science and International Affairs

Castell, M. (1996): *The information age: Economy, society, and culture*. 1996, Vol. 1, The rise of the network society. Oxford, Blackwell

Castell, M. (2000): *The information age: Economy, society, and culture*. 1996, Vol. 3, 2d ed. End of the millennium. Malden, MA, Blackwell

COGR (1999), Council on Governmental Relations. *A tutorial on technology transfer in U.S. colleges and universities*. www.cogr.edu/techtransfertutorial.htm (elérés 2002)

Etkowitz, H. – Webster, A. – Healey, P. (1998): *Capitalizing knowledge: New interactions of industry and academe*. Albany, Suny Press

Feldman, M. – Feller, I. – Ailes, C. P. – Roessner, J. D. (2002a): Impact of research universities on technological innovation in industry: Evidence from engineering research centers. *Research Policy* 31(3), 457–475.

Feldman, M. – Feller, I. – Bercovitz, J. – Burton, R. (2002a): Equity and the technology transfer strategies of American research universities. *Management Science* 2002. 48(1), 105–121.

Feller, I. (1997): Technology transfer from universities. In J. C. Smart (ed.): *Higher Education: Handbook of theory and research*. New York, Agathon

Foucault, M. (1977): *Discipline and punish: The birth of the prison*. Ford.: Sheridan, A., New York, Vintage

- Foucault, M. (1980): *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. Fordította és szerkesztette: Gordon, C. New York, Pantheon
- Geiger, R. (1993): *Research and relevant knowledge: American universities since World War II*. New York, Oxford University Press
- Jencks, C. – Reisman, D. (1968): *The academic revolution*, New York, Doubleday
- Leslie, L. – Fretwell, E. K. (1996): *Wise Moves in Hard Times: Creating and Managing Resilient Colleges and Universities*. San Francisco, Jossey-Bass
- Mann, M. (1986): *The source of social power*. Cambridge, Cambridge University Press
- McCarthy, Ch. (1912): *The Wisconsin Idea*. Madison, University of Wisconsin Press
- Merton, R. K. (1942): *The normativ structure of science. The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. Reprint 1973. Chicago, University of Chicago Press
- Schmidt, P. (2002): States push public universities to comercialize research. *Cronicle of Higher Education*, március 29., A26–27.
- Silva, E. T. – Slaughter, S. (1984): *Serving power: The making of the social science expert*. Westport, CT, Greenwood Press
- Slaughter, S. (1990): *Higher learning and high technology: Dynamics of higher education policy formation*. Albany, Suny Press
- Slaughter, S. – Leslie, L. (1997): *Academic capitalism: Politics, policies and the enterpreneurial unversity*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press
- Slaughter, S. – Rhoades, G. (1996): The emergence of a competitiveness research and development policy coalition and the commercialization of academic science and technology. *Science, Technology and Human Values* 21 (3), 303–339.
- Soley, L. (1995): *Leasing the Ivory Tower: The Corporate Takeover of Academia*. Boston, South End Press
- Stokes, D. (1997): *Pasteur's quadrant: Basic science and technological innovation*. Washington, DC, Brookings Institution Press
- Tierney, W. G. (ed.) (1998): *The Responsive University: Restructuring for High Performance*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press
- Williams, W. A. (1961): *The Contours of American History*. Cleveland, World Publishing

Sohár Attila, építész, fényképész, New York – Budapest